

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՆԱՀԻՏ ԼԱԼԱԲԵԳՅԱՆ

Խաչատուր Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ
օտար լեզուների ուսուցման ամբիոնի վարիչ,
պրոֆեսորի պաշտոնակատար,
բանասիրական գիտությունների թեկնածու

ԼՈՒՍԻՆԵ ՄԻՐԶՈՅԱՆ

Խաչատուր Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ
օտար լեզուների ուսուցման ամբիոնի դասախոս
ՀՏԴ 37:811.111

**ԱՆԳԼԵՐԵՆԻ ԴԱՐՁՎԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐԻ
ՈՒՍՈՒՑՈՒՄՆ ՀՀ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ
(ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒՄ ԵՎ ԲՈՒՀՆԵՐՈՒՄ)**

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. դարձվածք, դարձվածային միավոր, բանավոր խոսք, տեսանյութ, գովազդ, լեզվի իմացության մակարդակ:

Ключевые слова и выражения: идиома, фразеологическая единица, речь, видеоматериал, реклама, уровень владения языком.

Key words and expressions: idiom, phraseological unit, speaking, video material, commercial, language proficiency level.

Աշխարհում գոյություն ունեցող գրեթե բոլոր լեզուները հարուստ են դարձվածաբանական միավորներով, որոնք իրենց ոճական ամենաբազմազան դրսևորումներով լեզուն դարձնում են ավելի գեղեցիկ ու արտահայտիչ: Այս միավորները յուրաքանչյուր լեզվի բառապաշարի անքակտելի մասն են կազմում՝ դրանով իսկ արժևորելով իրենց դերը լեզվի հարստացման ու զարգացման գործում:

Դարձվածաբանությունը՝ որպես գիտակարգ, դեռևս շարունակում է լինել շատ լեզվաբանների ուսումնասիրության առարկան: Դա առաջին հերթին պայմանավորված է նրանով, որ դարձվածքները յուրաքանչյուր ազգի էթնոհոգեբանության գլխավոր նշույթներն են: Մասնագիտական գրականության մեջ առայժմ միասնական կարծիք գոյություն չունի դարձվածքի էական տարբերակիչ հատկանիշների, դարձվածաբանության ընդգրկման սահմանների վերաբերյալ: Դեռևս վերջնական լուծում չի տրված այն հարցին, թե ինչ է դարձվածքը, լեզվական որ միավորներն են ընդգրկվում դարձվածաբանության մեջ: Մի շարք մասնագետներ դարձվածաբանությանն են վերագրում միայն բարդ բառին համարժեք այնպիսի իմաստաբանական միավորներ, որոնց հատուկ են

վերախմաստավորումը և փոխաբերականությունը: Իսկ որոշ այլ մասնագետներ բուն դարձվածային կապակցությունների հետ դարձվածաբանության մեջ ընդգրկում են առածա-ասացվածքային արտահայտությունները, թեմավոր խոսքերը, բարդ կամ բաղադրյալ եզրույթները¹:

Դարձվածքը կառուցվածքով երկու և ավելի բառերի կայուն, իմաստով ամբողջական, վերախմաստավորված այնպիսի կապակցություն է, որը խոսքում վերարտադրվում է իբրև լեզվական պատրաստի միավոր: Դարձվածքների առաջացման գործընթացում կարևոր դեր են խաղում տվյալ ժողովրդի կենցաղը, աշխարհագրական պայմանները, ազգային սովորույթները, լեզվամտածողությունը և լեզվական առանձնահատկությունները: Դարձվածքները պարունակում են ժողովրդական իմաստություն, արտացոլում են այս կամ այն ժողովրդի բարոյական արժեքները: Նրանց միջոցով կարելի է հասկանալ, թե ինչն է կարևոր տվյալ մշակույթի մարդկանց համար, և թե ինչպիսի արժեքներ են կառավարում նրանց կյանքը: Որպես օրինակ կարելի է նշել, որ հյուսիսային ցեղերի մոտ դարձվածքները հիմնականում կապվում են ձյան, քամու, որսի և բոլոր այն հասկացությունների հետ, որոնք կան այդ վայրում: Բնական է, որ այդ դարձվածքների զգալի մասը գոյություն չի ունենա հարավային ազգերի լեզվում: Կամ գուտ հայկական դարձվածքներ են՝ «Ամեն փետ շերեփ չի լինի, ամեն սար՝ Մասիս», «Անին ավեր, աշխարհը շեն», «Քաղցր լեզուն օձին բնից կհանի», «Կուշտը սովածի վիճակը չի հասկանա», «Այուր գողացողի շորն ալրոտ կլինի» և այլն²:

Հայտնի գիտնական Հ. Սուիթը նշում է, որ յուրաքանչյուր դարձվածք առանձին իմաստային միավոր է, որի իմաստն ամբողջովին տարբերվում է նրանում եղած առանձին բառերի իմաստից³: Անգլերենում ասում ենք 'let the cat out of the box'/կատվին արկղից բաց թողնել/, որը նշանակում է 'to tell a secret by mistake' /սխալմամբ գաղտնիքը բացել/:

Անգլերենի դասագրքերի մեծ մասում կարելի է հանդիպել դարձվածաբանական միավորների այնպիսի խմբերի, ինչպիսիք են՝ գույների, մարմնի մասերի, ուտելիքի, սպորտի, երաժշտության և այլնի հետ կապված դարձվածքները: Խմբավորման այս մեթոդը բավականին արդյունավետ է, քանի որ դարձվածքները, հանդիսանալով բառապաշարի մշակութային բաղադրիչ, հեշտությամբ բաժանվում են ավելի հստակ

¹ [http://lraber.asj-oa.am/6055/1/2011-3_\(192\).pdf](http://lraber.asj-oa.am/6055/1/2011-3_(192).pdf)

² Ա. Սուիթայան, Ա. Գալստյան, 1975: Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարան

³ Sweet, H. "The practical study of idioms". New York, 1964: 139

կատեգորիաների՝ միաժամանակ ավելի դյուրին դարձնելով լեզվի ընկալումը:

Բառապաշարի այս կարևորագույն մասը՝ դարձվածքը, մշակույթի անբաժանելի տարրն է, որը միաժամանակ սովորողի կողմից օտար լեզվի կիրառման սահունության և արդյունավետության ցուցիչն է: Դարձվածքներն, ըստ էության, լեզվական միավորների մի շերտ են, որոնք առավել ակտիվորեն օգտագործվում են մշակութային նշույթավորվածություն ունեցող իմաստների կամ պատմական իրողությունների, խորհրդանիշների, կարծրատիպերի, ինչպես նաև յուրաքանչյուր լեզվական համայնքի կողմից հասարակական և հոգեբանական կյանքի նշույթների մարմնավորման և արտահայտման համար⁴:

Հարկ է նշել նաև, որ «առած» և «ասացվածք» եզրույթների ընկալումը փոխվել է, և անգամ ժամանակակից լեզվաբանության մեջ գիտնականները տարբեր կերպ են սահմանում դրանք: 19-րդ դարում Վ. Դալն առաջինն էր, ով հստակ սահմանում առաջարկեց՝ առանձնացնելով առածներն ու ասացվածքները: Ըստ գիտնականի՝ առածը փոխաբերական իմաստով արտահայտված և շրջանառության մեջ դրված կարճ, փոքրիկ արտահայտություն է, որն ունի ասելիք և եզրակացություն, մինչդեռ ասացվածքը սահմանվում է որպես անուղղակի արտահայտություն, պարզ ալեգորիա, արտահայտման ձև, որը չի տալիս որևէ եզրակացություն⁵: Մեկ այլ մեկնաբանություն է առաջարկում լեզվաբան Վ.Պ.Ժուկովը: Առածները նրա կողմից ներկայացվում են որպես ժողովրդական կարճ ասացվածքներ, որոնք ունեն ինչպես բառացի, այնպես էլ փոխաբերական իմաստ⁶:

Լինի առած, թե ասացվածք, թե ավոր խոսք, թե ալեգորիա, այն պատկանում է նույն՝ դարձվածաբանական միավորների շարքին, և անգլերենի յուրաքանչյուր մասնագետի առջև ծառանում է միևնույն հիմնախնդիրը. ինչպե՞ս սովորեցնել այս միավորները՝ նպաստելով սովորողի հատկապես բանավոր խոսքի բարելավմանը:

Դարձվածքները մատուցելու զանազան հնարներից թերևս ժամանակակից լավագույն միջոցներից մեկը, որը սովորողների մոտ հետաքրքրություն կառաջացնի, դարձվածքներով հարուստ տեսանյութերի, ինչպես նաև գովազդների կիրառումն է դասապրոցեսի ընթացքում:

⁴ [http://lraber.asj-oa.am/6055/1/2011-3_\(192\).pdf](http://lraber.asj-oa.am/6055/1/2011-3_(192).pdf)

⁵ Dahl, V. I. “*Proverbs of the Russian people*”, Moscow, 1984, 13-14

⁶ Zhukov, V. P. “*Dictionary of Russian proverbs and sayings*”, Moscow, 1966, 11

Ժամանակակից անգլիացու խոսքը, որը լի է դարձվածքների կիրառմամբ, երբեմն շատ բարդ է անգլերեն սովորել ցանկացողի համար այն պարզ պատճառով, որ դարձվածքներն ունեն փոխաբերական իմաստ և ոչ միշտ են հասու ոչ լեզվակիր անձանց: Հենց այս պահին էլ ուսումնառության գործընթացում օգնության են գալիս լատենտոլական միջոցները:

Երբեմն տեսանյութերը զվարճալի են, և թվում է, թե տեղին չէ դրանց կիրառումն ուսումնական գործընթացում. կարծես թե նմանօրինակ նյութերը շեղում են սովորողին դասի բնականոն հունից՝ ստիպելով նրան ցրվել և այլևս չընդգրկվել դասապրոցեսին: Բայց, իրականում, երբ ավելի խորն են ուսումնասիրում դրանց տեղն ու դերը, հասկանում են, որ անժխտելի է այն փաստը, որ սովորողին մեծապես ոգեշնչում են մանավանդ առասպելաբանական և պատմական թեմաներով տեսանյութերը, որոնց հաջորդում է հսկայական բառապաշարի յուրացման մի գործընթաց՝ լի գրավոր, խոստովական, լսողական և ընթերցողության վարժություններով:

Հարկ է նշել նաև, որ տեսանյութերն ու գովազդները տեսողական հավելյալ նյութ են ծառայում շատ դասագրքերի՝ բառապաշարը ուսուցանող բաժնի համար, որոնք ենթադրում են դարձվածքների ուսուցանում որոշակի սկզբունքով /օրինակ՝ ժամանակ բառի հետ կիրառվող արտահայտություններ, վազել, նայել, բռնել բայերի հետ կիրառվող արտահայտություններ, որոնք, օրինակ, առաջարկված են Proficiency Masterclass, 2004 դասագրքում⁷: Այնպիսի դարձվածքների տեսողական պատկերները, ինչպես օրինակ՝ 'bird in hand' /ունեցածը չկորցնել/, 'give somebody a hand' /ձեռք մեկնել/, օգնում են մտապահել փոխաբերական իմաստը և ավելի ճիշտ հասկանալ մշակութային տարբերությունները /ինչպես նաև նմանությունները/ մայրենի լեզվի հետ համեմատելիս:

Դարձվածաբանական միավորներն ուսուցանվում են բազմաթիվ հնարների միջոցով, որոնցից կարելի է հիշատակել մի քանիսը.

1. **Ներկայացնել դարձվածքի ծագումնաբանությունը** - որոշ դարձվածքներ սովորողներին տարօրինակ են թվում՝ դրանով իսկ դառնալով ավելի դժվար ընկալելի: Օրինակ, ինչո՞ւ է անգլերենում "a white elephant"՝ դարձվածքը նշանակում թանկարժեք, բայց ոչ պետքական իր: Ի՞նչ իմաստ ունի այստեղ փիղը՝ այն էլ սպիտակ: Ամեն ինչ կդառնա

⁷ Cambridge English Proficiency Masterclass, 2004

տրամաբանական ու հասկանալի, եթե սովորողներին հանձնարարվի կարդալ այս դարձվածքի ծագման հետաքրքրաշարժ պատմությունը: Նմանատիպ դարձվածքների ծագումնաբանությանը ծանոթացնելը կհեշտացնի դրանք մտապահելը:

2. Ուսուցանել դարձվածաբանական միավորն ըստ թեմատիկայի- դասավանդողին կհաջողվի միանգամից մի քանի դարձվածք սովորեցնել, եթե ընտրի կոնկրետ դարձվածքներ՝ ըստ թեմատիկայի: Օրինակ՝ դարձվածքներ կապված մարմնի մասերի հետ /օրինակ՝ all ears- համակ ուշադրություն, give a hand, lend a hand-ձեռք մեկնել, break a leg- հաջողություն, an old hand-փորձառու մարդ/ ուտելիքի /apple of one's eye- մեկի սիրելին, bad egg-մարդ, ով միշտ խնդիրների մեջ է, big cheese-կարևոր անձնավորություն/, հագուստի /keep one's shirt on-փորձել հանգիստ մնալ, keep something zipped-մի բան գաղտնի պահել, put a sock in it-դադարել խոսել/, կենդանիների /cat nap-կարճ քուն, copy cat-մարդ, ով նույնն է անում, ինչ մյուսները, dog days-շատ շոգ օրեր/, գույների /black sheep-խմբի վատ կամ ավելորդ անդամ, golden opportunity-կատարյալ հնարավորություն, the green light-թույլտվություն/ կամ այլնի հետ:

3. Գտնել համարժեքը մայրենի լեզվում - անգլերենի բոլոր դարձվածքները կարելի է պայմանականորեն բաժանել երկու խմբի՝ ա)դյուրըմբռնելի, քանի որ դարձվածքի բաղադրիչները նույնն են թե՛ անգլերենում և թե՛ մայրենի լեզվում, օրինակ՝ feel like a fish in the water-զգալ, ինչպես ձուկը ջրում, pour cold water on smb-սառը ջուր լցնել վրան, բ) դժվար ըմբռնելի, քանի որ չունեն համարժեքը մայրենի լեզվում, օրինակ՝ rose coloured glasses-անիրական տեսարան, have one's bread buttered for life-մինչև կյանքի վերջ նյութապես ապահովված լինել:

4. Ուսուցանել անգլերեն դարձվածքը համատեքստում - ինչպես նոր բառերն, այնպես էլ դարձվածքներն ավելի հեշտ է մտապահել, երբ ուսուցանվում են համատեքստում: Դրա հիմնական իմաստն այն է, որ սովորողը հասկանա՝ երբ և որտեղ է ճիշտ կիրառել տվյալ դարձվածքը:

5. Գտնել կիրառման կենդանի օրինակներ - հանձնարարել սովորողներին Youtube-ի որոնման տողում գրել դարձվածքը և նայել հայտնաբերած առաջին 10-20 արդյունքը: Դարձվածքը կարող է հնչել քաղաքական գործչի կամ հեռուստաստղի շուրթերից, կարող է հանդիպել ամսագրում կամ գիտական հոդվածում: Ցանկալի է ծանոթանալ կիրառման բոլոր տեսակներին:

6. Օգտագործել հեռախոսների օգտակար հավելվածները - հանձնարարել սովորողներին իրենց հեռախոսներում տեղադրել Idiom in use (IOS), English Idioms Dictionary, English Idioms Free (Android) հեշտ կիրառելի ծրագրերը:

7. Կիրառել դարձվածքները բանավոր խոսքում - որպեսզի սովորողները չմոռանան դասի ժամանակ ձեռք բերած գիտելիքները, դերախաղերի միջոցով ստեղծել այնպիսի միջավայր, որտեղ հնարավոր և ճիշտ կլինի կիրառել այս կամ այն դարձվածքը: Այս կերպ սովորողների մոտ կամրապնդվի անցած նյութը:

8. Ստուգել գիտելիքի ձեռքերումը թեստերի միջոցով՝ պարզելու թե սովորողը դարձվածքներից քանիսն է մտապահել և կարողացել ճիշտ կիրառել:

Դասի ընթացքում նմանատիպ հնարներից որևէ մեկի կամ մի քանիսի կիրառմամբ դարձվածքների դասավանդումը հող է նախապատրաստում, որպեսզի դասի ավարտին սովորողները կարողանան ընկալել և՛ տեսանյութի բովանդակային մասը, և՛ գուշակել դրանցում կիրառվող դարձվածաբանական միավորները:

Երևանի թիվ 127 դպրոցի 11-րդ դասարանում և ՀՊՄՀ գեղարվեստական կրթության ֆակուլտետի առաջին և երկրորդ կուրսերում անց են կացվել մի շարք դասեր /ակադեմիական երկու ժամ/, որի ընթացքում դարձվածաբանական միավորների ուսուցումն իրականացվել է տեսանյութերի ու գովազդների միջոցով: Դասերը հնարավորինս արդյունավետ կազմակերպելու նպատակով իրականացվել են հետևյալ քայլերը.

➤ դպրոցի 11-րդ դասարանում դասավանդող ուսուցչի օգնությամբ ստուգվել է աշակերտների նախորդ տարիների մնացորդային գիտելիքը՝ պարզելու, թե ինչ բարդության դարձվածաբանական միավորներ կարելի է ուսուցանել,

➤ համալսարանի առաջին կուրսում անց է կացվել դիագնոստիկ թեստավորում՝ դպրոցի մնացորդային գիտելիքը ստուգելու նպատակով,

➤ երկրորդ կուրսում ստուգվել է առաջին կուրսի մնացորդային գիտելիքը:

Խմբերի նախնական ուսումնասիրության նպատակը կիրառվող հնարների ու միջոցների, ինչպես նաև դարձվածաբանական միավորների ընտրության հարցում ճիշտ կողմնորոշվելն էր:

Լեզվական գիտելիքներից գատ պարզվել է նաև աշակերտների և ուսանողների զարգացվածության աստիճանը, մտահորիզոնը, աշխարհայացքը՝ հասկանալու համար՝ արդյո՞ք ունակ են ընկալելու որևէ տեսանյութի կամ գովազդի բովանդակային մասը: Մա շատ կարևոր գործոն է, քանի որ, օրինակ, գաղափար չունենալով որևէ հայտնի ընկերության մասին պատմող գովազդի բովանդակային մասից՝ սովորողի համար

գրեթե անհնար կդառնա նրանում առկա դարձվածային միավորի ընկալումը:

Ստորև ներկայացված է անցկացված երկու դասերի ընթացքը:

Լեզվի իմացության ճիշտ մակարդակային խմբեր ձևավորելուց հետո ընտրվեցին դարձվածաբանական միավորներն ըստ թեմատիկայի: Առաջին դասի սկզբում գրատախտակին գրվեց ուտելիքի հետ կապված մի քանի դարձվածք, ներկայացվեց դրանց ծագումնաբանությունը և հարց ու պատասխանի միջոցով պարզվեց արդյո՞ք սովորողներին ծանոթ են այդ դարձվածքները: Այնուհետև սովորողները փորձեցին դարձվածքները կիրառել համատեքստում և գտնել դրանց համարժեքը հայոց լեզվում: Համոզվելուց հետո, որ սովորողները բավականաչափ ընկալել են դարձվածքներն ու կարող են գործնականում կիրառել, անցում կատարվեց դասի հաջորդ փուլին:

Դասի երկրորդ մասում սովորողները դիտեցին ուտելիքի հետ կապված դարձվածքներ պարունակող տեսանյութ: Առաջին անգամ այն դիտեցին անձայն և առկա պատկերների, մարդկանց ժեստերի ու դիմախաղի միջոցով փորձեցին գուշակել նրանում առկա դարձվածաբանական միավորները, ապա ստուգեցին ընկալողականության շեմը՝ նույն նյութը մեկ անգամ ևս /այս անգամ արդեն ձայնային հնչողությամբ/ դիտելով: Սա նախ և առաջ իրականացվեց հետևյալ նպատակով. պարզելու արդյո՞ք սովորողները գաղափար ունեին ցուցադրվող տեսանյութի բովանդակային մասից և կհաջողվե՞ր նրանց ճիշտ գուշակել հենց այն դարձվածքները, որոնք ներառված էին տեսանյութում: Այս հնարը մեծապես օգնեց թե՛ տվյալ լեզվով մտածելուն և թե՛ լսողական հմտությունների զարգացմանը: Գրի առած դարձվածքով կազմեցին նախադասություններ, կարճ պատմվածքներ, կազմեցին երկխոսություններ՝ կիրառելով համապատասխան դարձվածաբանական միավորները:

Դասի վերջում սովորողները բաժանվեցին 3-4 հոգուց բաղկացած խմբերի և յուրաքանչյուր խմբի հանձնարարվեց ստեղծել նմանատիպ տեսանյութ կամ գովազդ:

Երկրորդ դասին յուրաքանչյուր խմբից մեկ անդամ, ստանձնելով ուսուցչի դերը, ներկայացրեց խմբի անդամների կողմից պատրաստած սիրողական տեսանյութը, նրանում առկա դարձվածքների ծագումնաբանությունը, հայերեն համարժեքը, այնուհետև սովորողները կազմեցին նախադասություններ ու կարճ պատմվածքներ՝ կիրառելով այդ դարձվածքները:

Դասի երկրորդ մասում թեստ հանձնարարվեց, որի միջոցով ստուգվեց, թե որքանով են սովորողներն ընկալել դարձվածքները և արդյո՞ք

կարողանում են ճիշտ կիրառել: Թեստն իր մեջ ներառում էր ուտելիքի և մարմնի մասերի հետ կապված դարձվածքների վերաբերյալ վարժություններ /1. կարդալ դարձվածքի նկարագիրն ու տեքստում գտնել համապատասխան դարձվածքը, 2. համապատասխանեցնել դարձվածքն իմաստային նկարագրի հետ, թարգմանել նախադասությունները՝ կիրառելով նշված դարձվածքները/:

Թեստի արդյունքները փաստեցին, որ դասերը հաջողվեցին թե՛ դպրոցում և թե՛ բուհ-ում: Կատարելով դիագնոստիկ թեստավորում, պարզելով սովորողների լեզվի իմացության մակարդակն ու զարգացվածության աստիճանը, ընտրելով դարձվածքներն ըստ թեմատիկայի և յուրաքանչյուր խմբում ուսուցանելով ըստ բարդության՝ արդյունքը եղավ գոհացուցիչ, քանի որ սահմանված ժամաքանակի վերջում սովորողները կարողացան ոչ միայն գործնականում կիրառել սովորած դարձվածքները, այլ նաև զարգացնել բանավոր խոսքն ու ընդլայնել միջմշակութային աշխարհայացքը:

Ա. Բ. Լալաբեգյան, Լ. Գ. Միրզոյան

**Անգլերենի դարձվածքների ուսուցումն ՀՀ ուսումնական
հաստատություններում (դպրոցներում և բուհերում)**

Սույն հոդվածում խոսվում է ուսումնական հաստատություններում անգլերենի դարձվածքների ուսուցման գործընթացում տեսանյութերի և գովազդների օգտագործման կարևորության մասին: Լուսաբանվում են նաև մի շարք հնարներ ու միջոցներ, որոնք հնարավորինս դյուրին են դարձնում այս միավորների ուսուցումը՝ դրանով իսկ նպաստելով անգլերենի հատկապես բանավոր խոսքի զարգացմանն ու բարելավմանը:

А. Б. Лалабегян, Л. Г. Мирзоян

**Преподавание фразеологических единиц в учебных заведениях РА
(в школах и высших учебных заведениях)**

В данной статье обсуждается важность использования видеоматериалов и рекламных роликов при преподавании английских идиом в учебных заведениях. Так же рассматривается ряд инструментов и средств, которые облегчают обучение этих единиц, тем самым способствуя развитию и улучшению устной речи английского языка.

A.B. Lalabegyan, L.G. Mirzoyan

**Teaching Phraseological Units in Educational Institutions of the RA
(Schools & Higher Educational Institutions)**

The given article discusses the importance of using video materials and commercials while teaching English idioms in educational institutions. Also, a number of tools and means are covered, which make it easier to teach these units, thus contributing to the development and improvement of the English speaking.